

EL CONCILI DE NICEA: LA SEVA CELEBRACIÓ I ELS SEUS CÀNONS,

PEL DR. RAMON MARTÍ, PREV., CANONGE LECTORAL DE VICH

Era l'any 325 (1), o sia dotze anys després de l'Edicte de Milà, que es celebrà a Nicea (2) el primer dels concilis ecumènics. Fou convocat per l'emperador Constantí amb el consentiment del papa Sant Silvestre (3), per consell d'Osius (4), a qui degué en gran part l'Església la pau que li havia concedit l'emperador l'any 313.

Nicea, escollida per a aquest famós esdeveniment, era la ciutat més important de la Bitínia, després de Nicomèdia, lloc proper a Bizanci i al Bòsfor, on convergien totes les grans vies de comunicació que enllaçaven l'Orient i l'Occident amb la capital de l'Imperi. En la lletra de convit adreçada als bisbes de tot el món, insistia Constantí en l'oportunitat i comoditat del lloc per la seva posició geogràfica i posava generosament a disposició dels prelats, els mitjans de locomoció imperials i els llocs d'hospitalitat corresponents a llur alta jerarquia (5).

És el primer concili verament ecumènic o universal, testimoni preciós de la catolicitat de l'Església, que unia súbdits de totes les regions de l'Imperi Romà.

Segons Sant Atanasi (6) foren 318 els bisbes que assistiren a aquella augusta assemblea, a la qual els historiadors d'aquells temps apliquen espontàniament aquell passatge dels Fets dels Apòstols, en què ens diu Sant Lluç que el dia de Pentecostès "es reuniren a Jerusalem barons piadosos de totes les nacions que hi ha dessota el sol". Després de tres segles, totes les nacions disperses es reunien per donar testimoni públic i solemniat de la divinitat de Crist (7).

(1) Hefele, *Conc. Gesch.* I, § 26, p. 295.—Jungmann, *Dissert. Select.* t. I, p. 431, n. 94. Segons la data més acceptable, el Concili fou convocat per al dia 20 de maig. No havent arribat Constantí, celebraren adunances solemnes fins el 14 de juny, en què fou solemniat inaugurat per l'emperador. El dia 19 del mateix mes fou proposat el Símbol a l'aprovació de l'assemblea i clos el sínodo el 20 d'agost del mateix any.

(2) Actualment és el poblet anomenat Isnik.

(3) Carta de Pius XI al Card. Tacci, de data 4 d'abril de 1925.

(4) Osius suggerí a l'emperador la convocatòria d'un concili universal.

(5) Euseb., *V. C.*, III, V, IX.

(6) Atan., *Ep. ad Afres*, c. 2.—Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 425, n. 86, diu que a més dels 318 presents signaren altres 208 que no pogueren assistir-hi per llurs xacres o edat avançada (Catàleg Felicià).

(7) Sozomen, *H. E.*, c. XVII.

La veu entusiasta, gairebé unànime, d'aquells heroics confessors de la fe de l'Orient i de l'Occident, que era el testimoni de tot el món cristià allí representat, i particularment de les més antigues esglésies apostòliques i de la Romana, amb la qual, com diu el gran bisbe de Lió (8), "per ésser la més poderosa i principal cal que convingui tota l'Església", publicà aquell famós *Símbol* de la fe catòlica, ferida per les blasfèmies d'Arrius, el qual Símbol era redactat per Osius (9) i aprovat (10) gairebé unànimement (11) pels Pares del Concili, en el qual Jesucrist és anomenat "el Fill de Déu, Unigènit, engendrat eternament del Pare, això és de la substància del Pare, Déu de Déu, llum de llum, Déu vertader de Déu vertader, *consustancial al Pare*" (12). "La santa, catòlica i apostòlica Església de Déu anatematitza aquells qui diuen que el Fill de Déu no ha existit sempre; que abans d'ésser engendrat no era; o que fou fet del no-res o que fou creat o format d'altra substància o essència".

Escaient-se enguany el setzè *Centenari* de tan famós esdeveniment, S. S. el Papa Pius XI, gloriosament regnant, en una interessantíssima carta (13) adreçada a l'Emm. Card. Tacci, Secretari de la Congregació per a l'Església oriental, disposà que es celebrés "la memòria del XVI^b Centenari del Concili de Nicea, fent-lo conèixer al poble per escrit i de paraula, per tal que es doni a Jesucrist i a la Càtedra de Pere el degut honor i les degudes gràcies".

Si tota l'Església, secundant els desitjos del Papa, té motius per celebrar solemniament el setzè Centenari del Concili de Nicea, tenim raons especialíssimes nosaltres per a fer conèixer al poble aquella augusta Assemblea, en la qual, per damunt de tots els bisbes eminentes en santedat i ciència, hi sura la venerable figura d'Osius, bisbe de Còrdova, "celebrat en boca de tots", com diu Eusebi, qui en representació del Papa Sant Silvestre I presidí el Concili, juntament amb els sacerdots romans, legats del Pontífex, Vitus i Vicens. Ell sol, diu l'historiador Lafuente, basta per honorar l'església de Còrdova, enlairant-la fins al nivell de les primeres esglésies (14). En la història del cristianisme i de les lletres és també gloriosa la memòria d'un altre espanyol, el Papa Sant Damas, martell dels errors antitrinitaris d'aquella època, qui reuní cinc Sínodes, en el primer dels quals foren condemnades les doctrines d'Auxenci, arquebisbe de Milà, que havia caigut a l'abisme de l'arrianisme; en el segon les de Sabelli, i en el constantinopolità, importantíssim en la història de l'Església, celebrat en 381 con-

(8) St. Ireneu, *Adv. Haer.*, III, PG, 7, 848.

(9) Sant Atanasi l'atribueix a Osius. *Hist. Arianismi*, c. 49. — Sant Hilari diu que l'autor fou Atanasi, *Fragmenta*, l. II, c. XXXIII. Tal volta foren correductors.

(10) Hefele, *op. cit.*, 443.

(11) Filostorgi, *Epistula*, 52, PG, 32, 394.

(12) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 435, n. 102.

(13) Pius XI. Consistori secret de 30 de març i Carta a l'Emm. Card. Tacci, data 4 d'abril de 1925 (*Osservatore Romano*, 30 i 31 de març i 6 i 7 d'abril).

(14) Vicens Lafuente, *H. E.*, I, p. 270, ed. 1873.

tra l'heretgia de Macedoni, fou definida la divinitat de l'Esperit Sant (15). Si Osius havia redactat el *Símbol* de Nicea, que afirma la consubstancialitat del Fill, a Damas és deguda la celebració del segon Concili Ecumènic, que definí la consubstancialitat de l'Esperit Sant. Osius i Damas són les dues grans figures de la nostra primitiva història eclesiàstica (16).

En aquest escrit vaig a ocupar-me de l'autenticitat del Símbol de la fe, dels vint cànons disciplinars i del decret sinodal, que són les tres peces que han arribat fins a nosaltres. Les actes del Concili, que haurien de servir de base històrica a la investigació científica del crític sobre el nombre de cànons, per dissort desaparegueren i no es troben en cap document original emanat del Concili.

Mes, abans de provar el valor dogmàtic i l'autenticitat del Símbol i cànons disciplinars de Nicea, cal donar una mirada general als antecedents de l'arrianisme i a la seva

Preparació històrica i lògica

Talment com el protestantisme del segle XVI i el filosofisme del segle XVIII eren errors centrals que condensaven en si totes les tendències herètiques d'aquella època, així també l'arrianisme, condemnat en el Concili de Nicea, venia a ésser com la concentració de tots els errors que el precediren. Esdevé normal en la història que mai no ha germinat cap heretgia que no hagi tingut una gran preparació històrica i lògica i que no hagi fermentat en les condicions socials i científiques de l'ambient en què es desplega. Així l'arrianisme tingué una gran incubació i preparació en l'esperit pagà sobrevivent en el segle IV, que fou com l'*humus*, que el fecundà, tenint ensems ben clavades les arrels en les moltes heretgies cristològiques i trinitàries dels segles anteriors i en les desviacions filosòfiques de les escoles d'Alexandria i d'Antioquia.

La importància, doncs, excepcional d'aquesta heretgia que en un moment donat semblà que havia d'eclipsar l'epopeia divina dels tres primers segles, resulta de la seva relació amb els errors anteriors a Arrius i a l'esperit pagà sobrevivent en els costums de molts cristians improvisats. Diu Hefele-Leclercq que Arrius no hauria pogut causar tant trontoll en l'Església si no hagués trobat el terreny abonat per a les seves perverses doctrines.

L'Edicte de Milà del 313, amb el qual Constantí concedí la llibertat a l'Església, havia colpit de mort el paganisme com institució política, mes restava encara l'esperit pagà en el poder públic, en els costums i en les tradicions. Potser mai, com en la primera part del segle IV, germinaren en els pobles rurals els errors de la religió greco-romana amb tot l'aparell enlluernador dels seus ritus

(15) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 153-154.

(16) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 155-158. "Forma Patris veri verus stat Filius, ac se—Unum rite probat, dum formam servat eamdem".

supersticiosos (17). Aquests costums pagans tenien arrels tan profundes en l'esperit del poble, que fins cristians fervorosos posaven certa resistència a privar-se d'alguns d'aquells ritus. Ni el mateix Constantí, convertit al cristianisme, pogué alliberar-se del caràcter de pontifex suprem vinculat al títol d'emperador, que el feia cap oficial de l'antiga religió greco-romana. El poder imperial romà es posà sols els vestits exteriors (18) del cristianisme, sense capir-ne l'esperit, de manera que restà profundament pagà. Ens refereixen els historiadors que els emperadors i oficials cristians dels segles iv i v no sols autoritzaven el culte pagà, sinó que el dirigien i hi cooperaven, i Sant Jeroni ja es queixava amargament que l'Església amb la pau de Constantí s'havia fet més rica en or i plata, mes s'havia empobrit en virtuts (19): "*divitiis major, virtutibus minor*".

L'Església dels segles iv i v no era, com aquella primitiva, una legió d'herois preparats per a una formidable lluita, en la qual vessaven joiosos llur sang per conquerir la gloriosa palma del martiri, sinó de cristians febles afluïts amb la platxèria de la pau, convertits molts d'ells a corre-cuita, guiats més aviat que per la convicció religiosa que fa atletes, per càlculs de conveniències polítiques (20).

Demés, els filòsofs i literats pagans ja no creien en els déus de Roma, esmicolats pels valents apologetes cristians, que feia temps havien passat a l'ofensiva i havien descalçat els falsos fonaments de la religió greco-romana. Sota el pompós i enlluernador nom d'hellenisme professaven un sincretisme religiós de caràcter híbrid, o sigui una espècie d'amalgama d'elements heterogenis, cristians i pagans, de les diverses escoles neo-platòniques. El mateix agnosticisme no era més que un semi-paganisme que conservava fortament marcat el poder imperial.

Aquells cristians, adormits en la quietud i en la pau, i aquells filòsofs i literats, que portaven el corc de l'escepticisme filosòfic i religiós, trobaven el dogma de la generació eterna del Verb i de la divinitat de Jesucrist massa oposats als prejudicis religiosos i filosòfics preexistents i, per tant, eren terreny abonat en el qual fàcilment germinaria una religió que fos una amalgama d'elements cristians i pagans, que rebaixés el dogma al nivell de la raó humana. Aquesta té els seus límits, que ella mateixa ha de reconèixer. Els misteris no s'expliquen perquè són misteris, i si s'expliquessin, deixarien d'ésser-ho.

Passada la lluita material dels tres primers segles, l'esperit cristià i l'esperit pagà, colpit de mort amb la pau de Constantí, es plantaren cara. Les condicions socials i científiques no podien ésser més favorables a una concepció religiosa de caràcter híbrid, que fos una espècie de sincretisme d'elements cristians i pagans recollits de les diverses escoles dels neo-platònics.

(17) Inscripció pagana del segle iv trobada a Càpua. *Corpus inscriptionum lat.*, t. X, 3792.

(18) Kurt, *Les origines de la civilisation*.

(19) Sant Jeroni, *De vita Malchi captivi monaci*.

(20) Mosheim, *De studio ethnicorum*, IX, p. 354.

Només mancava un home de prestigi científic i de màgic encís de paraula que fos capaç de fer seguir les multituds semi-cristianes per apinyar-les a l'entorn de la senyera de rebel·lió.

Per dissort sorgí aquest home fatal, qui, amb les seves subtilitats dialèctiques, enlairà senyera de rebel·lió i agrupà a l'entorn d'ella immenses multituds. Aquest home sinistre que desencadenà la tempesta furient fou Arrius (21), el qual, encara que era natural de Líbia, havia establert el seu domicili a Alexandria de l'Egipte. Ordenat de diaca pel bisbe Pere, s'adherí a les doctrines de Meleci i fou exiliat pel mateix bisbe. Mort aquest per la confessió de la fe en la persecució de Dioclecià (22), Arrius demanà perdó al seu successor Aquilià, qui l'hi concedí i l'ordenà de prevere. Segons Sozomen era hàbil dialèctic, eloqüentíssim, capaç d'atraure al seu entorn les multituds amb el màgic encís de la seva paraula subtil i verinosa; mes en el fons de la seva ànima endebades cercariem cap virtut. Era arrogant, envejós i cobejava encimbellar-se en els càrrecs més vistosos de l'Església.

Els errors d'Arrius tingueren certa incubació en les desviacions del moviment teològic de l'escola d'Antioquia i del sacerdot Llucià d'Antioquia.

A finals del segle III, Pau de Samosata, arquebisbe d'Antioquia, amb el pretext de conciliar el cristianisme amb la raó i de no introduir divisió en Déu, ensenyà una heretgia semblant a la de Sabelli, negant que el Verb fos engendrat i persona distinta del Pare (24). La generació eterna del Verb també semblà contradictòria al mesquí sentit comú d'Arrius.

Pau de Samosata fou destituït en un Sínode celebrat a Antioquia (25) l'any 269. És una calúnnia inventada pels semiarrians que en aquest Sínode fos condemnat el mot *omousios*, consubstancial, almenys en el sentit en què després fou consagrat com a dogma de fe catòlica en el Concili Nicè (26). Els Pares antioquens tal volta rebutjaren el mot consubstancial en el sentit herètic en el qual, com afirma Sant Hilari (27), Pau de Samosata el prenia. Segons ell era el mateix que *ousian*, persona, i per tant dir que el Verb era *omousion* o consubstancial a Déu, per ell era el mateix que dir que no es distingia de la persona del Pare (28).

Entre els deixebles de Pau de Samosata es féu cèlebre un tal Llucià, prevere antioquè, qui fou decidit defensor de les noves i herètiques doctrines del

(21) La relació més detallada dels començaments de l'arrianisme la trobem en Sozomen, *H. E.*, PG, 67. La descripció que fa Sozomen dels fets esdevinguts a Alexandria l'any 324 no pot ésser més depriment.

(22) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 395, n. 54, 55.

(23) Epif., *Haer.*, 69.

(24) Jungmann, *id. id.*, p. 368, n. 15.

(25) Euseb., *H. E.*, l. VII, c. XXX.

(26) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 372, n. 19.

(27) S. Hilari., *De Synod.*, n. 81.

(28) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 374, n. 21.

seu mestre. Excomunicat successivament per tres bisbes, es purificà d'aquesta taca negra en conquerir la gloriosa palma del martiri a Nicomèdia sota Maximi Daya, entre els anys 311-312. Arrius i els seus partidaris es vanagloriaven d'ésser condeixebles de Llucià, i, mort aquest, es cregueren en el deure de sostenir i propagar les seves doctrines, anomenant-se, amb to de superioritat, collucianistes (29).

Demés, com hem dit en altre lloc, la incubació històrica i lògica de l'heretgia arriana es veu clarament dibuixada en les desviacions de

L'escola d'Alexandria

Així s'expliquen els èxits d'Arrius i les moltes simpaties que trobà entre els preveres i diaques d'Alexandria. Després d'Orígenes, restà sempre en aquesta escola una marcada hostilitat contra la teologia de la *igualtat del Pare i del Fill*. Els arquebisbes d'Alexandria Pere i Alexandre, contemporanis d'Arrius, s'oposaren enèrgicament a la difusió d'aquest funest error. Mes els representants de l'antiga tendència alexandrina, hostils a la igualtat del Pare i del Fill, es posaren al costat d'Arrius, vanagloriant-se d'haver tingut un precursor en Orígenes (30). Mes en realitat els orígens filosòfics de l'arrianisme són més antics i profunds. Estava latent en la filosofia platònica i filoniana.

Si donem una mirada retrospectiva a més llunyans horitzons, a segles encara més enrera, veurem ben perfilada la preparació lògica de l'heretgia arriana i la seva incubació en la filosofia filoniana que s'infiltrà en l'escola d'Alexandria, i en les escoles filosòfiques gregues aferrades a les teories emanatistes del Logos platònic. És indubtable que l'arrianisme es deriva de la filosofia platònica per Filon, qui es dona la mà amb Plató.

Alguns acusen els sants Pares d'haver donat ocasió a l'heretgia per haver ells preferit excessivament la filosofia de Plató a la d'Aristòtil. Mes cal tenir en compte que era especialment de la filosofia platònica d'on treien les armes els pagans i els heretges per a fer guerra sense treva a la nova religió, com diu amb frase enèrgica Tertullià: *Plató era l'amaniment de tots els heretges*, "omnis haereseos condimentarium" (31). Heus aquí per què els sants dels cinc primers segles, cridats per la divina Providència a la defensa del dogma, dels atacs dels pagans i dels heretges, els quals estudiaven i empraven la seva filosofia amb certa preferència a la d'Aristòtil, perquè era tinguda en més honor i més coneguda per les obres dels neo-platònics i dels alexandrins. Els Sants Pares tenien fàcilment a les mans traduccions de Plató, la doctrina del qual els semblava més conforme a la divina revelació, referent a Déu, a la moral i a la vida futura;

(29) Tixeront, *Hist. des Dogmes*, 3.ª ed., t. II, p. 21. — Teodore, *H. E.*, I, 5, p. 27. ed. Permentier.

(30) Hefele, *Conciliengeschichte*, t. I, p. 333.

(31) Tertullià, *De Anima*, t. I, c. XXXIII (Parisiis, 1678).

mentre que les millors obres de l'Estagirita no havien estat traduïdes al llatí, ni eren conegudes d'ells. Sant Basili, Sant Agustí, Sant Gregori Nissè, amarats de filosofia platònica, la seguien en moltes qüestions que no atanyen a la fe. "S. Augustinus in multis Platonem sequutus est" (32), diu el Doctor Angèlic. I el Doctor d'Hipona no s'avergonyeix de dir que en les obres dels platònics trobava confort per la seva fe (33).

Mes per dissort aqueixa mena d'idolatria per la filosofia platònica, portada per Filon a l'escola d'Alexandria, fou l'*humus* que covà l'heretgia arriana, que per aquest filòsof es dona la mà amb la pagana. Aquest filòsof jueu nasqué a Alexandria vint-i-cinc o trenta anys abans de Jesucrist i fou deixeble de Plató.

Vaig a transcriure literalment les paraules de la filosofia filoniana sobre el Verb (34). El Verb o paraula de Déu, el Logos, és un ésser entre Déu i el món, l'*arquetípus* de l'univers, l'instrument de la creació. Déu, per ço com és un Ésser pur i perfectíssim, no pot ésser *causa immediata* de la matèria, essencialment imperfecta i mala. Déu no ha pogut obrar immediatament sobre la creatura, sinó servint-se d'un mitjancer. Aquest, segons Filon, és el Logos, lliurement creat per Déu, necessàriament desigual, inferior i posterior a l'*Ésser suprem*, mes anterior i superior al món. Encara que el Logos sigui anomenat el Fill de Déu, per raó d'ésser la seva obra més perfecta i el seu efecte immediat, no és ver-tader Déu consubstancial al Pare, ni etern com Ell, sinó pura creatura, feta del no-res. Sols el Logos, ésser relativament imperfet comparat amb Déu, explica l'origen de la matèria. És evident que l'element platònic predomina en la filosofia filoniana. Ve a ésser com la idea arquetípica de Plató existent fora de Déu i de les creatures. No és difícil de veure palesament com

*L'arrianisme es dona la mà amb el filonisme i per mitjà d'aquest
amb la filosofia platònica*

Escolteu com sintetitza Arrius els seus errors sobre el Logos o Verb de Déu: "Entre Déu, Ser suprem, infallible, no engendrat, sol etern, solitari des de tota l'eternitat i la naturalesa creada, imperfeta i mala, *hi ha el Logos o Verb*, creador del món. Pròpiament no és Déu, ni engendrat per Déu, sols és anomenat Fill de Déu per adopció. No és una creatura com les altres, sinó un ésser misteriós, una mena de *Deus minor*, tan perfet que Déu no hauria pogut crear-ne un altre de superior. L'acreixement de gràcia i els seus mèrits el feren digne

(32) Sant Tomàs, II *Sent. Dist.* XIV, q. 1, a. 2. — IV *Sent. Dist.* XXXIII, q. 3, a. 1, ad 2. — *Quodlibetum*, IX, q. 15. — Alexandre d'Halès, *Summa Theol.*, p. II, q. XXXIII, n. 1. — Albert el Gran, *De Anima*, l. III, c. X.

(33) St. Agustí, *Confess.*, VII, 20.

(34) Zeferí González, *Hist. de la Filosof.*, t. I, p. 402.

(35) Vegeu Sant Atanasi.

de la glòria i del nom mateix de Déu, com l'anomenen alguns Sants Pares de l'Església" (35). "Instrument de la creació del món, el Verb s'encarnà prenent un cos humà sense ànima que suplía el Verb que habitava en ell" (36). Dels arrians nasqueren els macedonians que admetien la divinitat del Fill, però negaven la de l'Esperit Sant (37).

Heus aquí com discorria astutament, en la nuvolada de subtilitats filosòfiques que emboiraven el seu intel·lecte: El Pare no és engendrat, el Fill ho és; el Pare no té principi, el Fill en té i, per tant, no és etern, ni ha existit sempre. Si no és etern no és vertader Déu, ni engendrat de la substància divina, perquè en aquest cas seria Déu. Per tant, sols el Pare és vertader Déu; el Fill o el Verb és sols creatura, encara que la primera i més perfeta, de qui se serví el Pare per a la creació de totes les coses, car el món visible no pot suportar l'acció immediata de Déu. Per les seves extraordinàries virtuts el Pare l'enlairà pel damunt de totes les creatures, i per això és anomenat Déu (38).

Arrius féu una combinació intel·lectual entre la gnosi dels orientals, la filosofia platònica i la teologia jueva, en el fons de la qual es veu palesament l'estret parentiu amb la filosofia filoniana i platònica anomenada flor de la raó pagana. A aquest punt d'albir es refereixen les interessantíssimes paraules de Pius XI en la seva lletra a l'Emm. Card. Tacci, ja citada: "L'obra del Concili de Nicea fou alliberar el cristianisme de tota infiltració pagana".

Donem ara una mirada al

Proselitisme d'Arrius

L'arrianisme reunia condicions per agrupar a l'entorn seu les multituds per la seva filiació platònica i filoniana; per la marcada hostilitat, des d'Orígenes, contra la igualtat del Fill amb el Pare, vivent en l'Església d'Alexandria, centre on es donaven cita els savis, els artistes, els filòsofs, els teòlegs, els matemàtics, els poetes de l'Orient i de l'Occident; pels antecedents subordinacionistes d'aquesta Església; per les discòrdies dels bisbes i de la clerecia sobre la celebració de la Pasqua i perquè, partint d'un monarquisme intransigent i tossut, amb el pretext de salvar la simplicitat i immutabilitat de Déu i la creació immediata de la matèria pel Logos, "rebaixava, com diu Menéndez i Pelayo (39), el dogma al nivell de la intel·ligència i evitava les espines teològiques de la *consubstancialitat* de Crist amb el Pare, fent-los veure en Ell sols un profeta, una mena de *deus minor*". Els savis trobaven en aquest sistema les més seductores teories de la filosofia platònica i de la gnosi exposada amb tot el rigor de la metodologia, i

(36) Tixeront, *op. cit.*, p. 27.

(37) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 163.

(38) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 306, n. 55. — Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 164-165.

(39) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 165.

el poble s'entusiasmava en veure en el Fill respecte del Pare una mena de *de-miürg*.

Les doctrines d'Arrius cada dia anaven guanyant més terreny a Alexandria. Eren del seu partit cinc preveres i cinc diaques d'aquella església (40) i, segons Sant Epifani, set preveres, dotze diaques i setanta verges consagrades a Déu (41). Es suscità una gran desavinença en la qual prengué part el poble d'Alexandria dividint-se en dos bàndols. De bell antuvi el bisbe d'aquella Església, que era Alexandre, no considerà prudent d'intervenir en la disputa, creient que es tractava merament de subtilitats dialèctiques. Mes en donar-se compte dels greus errors dogmàtics que s'ensenyaven, després de les exhortacions amistoses fetes endebades a Arrius i als seus partidaris, convocà un concili (a. 320-321) al qual assistiren vora un centenar de bisbes d'Egipte i de Líbia, que unànimement acordaren d'excomunicar els propagadors d'aquelles perverses doctrines. El zelós arquebisbe Alexandre, sostingut pel fidel Atanasi, publicà dues enèrgiques lletres, vibrants de zel apostòlic i d'indignació, en què condemnava l'heretgia d'Arrius i suplicava als altres bisbes que fessin el mateix si es refugiaven en llurs diòcesis (42). Cal fer remarcar que en l'esmentada lletra diu que l'heretgia i error d'Arrius *és nou i mai oït* en l'Església (43). Aquests interessants documents, sobretot el segon, suscitaren una violenta polèmica entre els amants de la tradició ortodoxa i els partidaris d'Arrius, que volien una revisió del dogma tradicional. Com que Arrius, malgrat l'excomunió, continuava difonent la seva heretgia, fou exiliat i es refugià a Palestina (44). Des d'allà, escriví una lletra al seu decidit protector Eusebi, bisbe de Nicomèdia, qui demanà a Alexandre que aixequés l'excomunió a Arrius i als seus partidaris i els admetés altra volta en el si de l'Església.

Com si això fos poc, reuní a Nicomèdia un sínode de bisbes de Bitínia i arribà a persuadir a alguns que Arrius era innocent. Justament negà Alexandre a Eusebi el que li demanava, perquè Arrius continuava difonent les seves perverses doctrines, escrivint, per a obtenir èxit més falaguer, un llibre de propaganda titulat *Thalia* (convit), mescla de vers i prosa, imitant el poeta egipci Sotades (45).

En la lluita d'Arrius amb el Patriarca d'Alexandria, la mirada penetrant de l'envejós Eusebi de Nicomèdia veié una ocasió oportunitíssima per a assolir els seus ambiciosos fins. Amic i fins parent de l'emperador, d'ençà de la seva elecció, bregava per eclipsar l'aurèola de prestigi dels Patriarcats d'Antioquia i d'Alexandria per acréixer el de la seva seu, que per haver estat residència

(40) Sozomè, *H. E.*, l. I, c. XXIV.

(41) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 397, n. 56.

(42) Sòcrates, *H. E.*, l. I, c. VI.—Teodoret, *H. E.*, l. I, 3.

(43) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 397-398, n. 58.

(44) *Ibid.*, p. 399, n. 58.

(45) St. Atan., *Contra Arianos, Oratio I*, n. 4.

oficial de l'emperador Licini, s'havia convertit en la seu política de l'Orient.

Per assegurar l'èxit convenia a Eusebi conquerir un cert nucli de bisbes de prestigi reconegut que li fessin costat. Sobretot orientà la seva activitat incansable a guanyar-se les simpaties del seu homònim Eusebi, bisbe de Cesarea, famós autor de la *Història de l'Església* i de la *Vita Constantini*, mes de caràcter feble i temorenc i poc versat en la ciència teològica. Portà, demés, al seu partit una vintena de bisbes, entre els quals hi havia Teodor d'Heraclea (Tràcia), Monofant d'Efès, Teonas de Marmàrica i altres que giraven com satèl·lits entrats en l'òrbita d'atracció d'Eusebi de Nicomèdia.

Veient el zelosíssim bisbe d'Alexandria, sostingut pel fidel Atanasi, la promptitud alarmant amb què Arrius propagava la seva heretgia que féu trontollar el món, fixà els ulls en les dues autoritats sobiranes, l'una de les quals vetllava sobre l'ortodòxia de la fe i l'altra sobre la tranquil·litat pública de l'imperi: el Papa Silvestre I i l'emperador Constantí. El Papa fou informat de les desavinences pel bisbe d'Alexandria i l'emperador per Eusebi de Nicomèdia.

Constantí, encara que situat en un punt d'albir merament polític, considerant que un dels elements més dissolvents de les forces de l'imperi són les desavinences religioses, intentà conciliar els dos partits en lluita, exhortant-los a la pau i concòrdia i a posar-se d'acord en els punts més importants de la religió (46). Constantí veia sols la part externa i perifèrica, mes no l'agreuament de la desavinença en un punt dels més fonamentals de la Religió catòlica.

Per tal de conciliar aspiracions contràries l'emperador envià a Alexandria el bisbe de Còrdova (47)

Osius

El gran polígraf Menéndez i Pelayo (48) l'anomena "el gran Osius, glòria i ornament de la nostra Església, el baró més insigne que engendrà Espanya des de Sèneca a Sant Isidor". "Ell sol, diu l'historiador Lafuente (49), basta per honorar l'Església de Còrdova i enlairar-la al nivell de les primeres Esglésies". Aquest gran bisbe, venerable pels seus anys i per la seva ciència, i encara més pels senyals dels sofriments que portava visiblement gravats en el seu cos per la confessió de la fe en les persecucions de Dioclecià i Maximià, a qui prengué Constantí per conseller envers el 312, fou enviat per l'emperador a Alexandria, on convocà un sinode regional per apaivagar els ànims. Mes, adver-

(46) Eusebi, *V. C.*, II, p. 67. — Batiffol rebutja com a espúries dues lletres que, segons Eusebi, Constantí adreçà a Arrius i a l'arquebisbe Alexandre (Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, p. 316). Tal volta Eusebi de Nicomèdia fou qui suggerí a l'emperador l'estil ampullós en què donava la raó a tots.

(47) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 66.

(48) *Ibid.*, p. 66. Segons Sant Atanasi nasqué a Còrdova envers l'any 256, fou elegit bisbe d'aquesta ciutat en 294 i morí en 357 a l'edat de 101 anys.

(49) Vicens Lafuente, *H. E.*, I, 270, ed. 1873.

tint Osius tot seguit com era de greu l'error que difonien Arrius i els seus partidaris i el perill a què s'arriscava la puresa de la fe, de retorn a Constantinoble, suggerí a l'emperador la necessitat d'un concili general (50). Aquesta idea tot seguit suggestionà el noble esperit de Constantí, el qual decidí, diu Eusebi, a "convocar tots els bisbes de la terra per tal d'oposar a l'invencible enemic els batallons d'una falanx divina". Adreçà una lletra de convit a tots els bisbes del món catòlic, perquè acudissin a la ciutat de Nicea de Bitínia, lloc proper a Nicomèdia i Bizanci del Bòsfor (51).

Fou convocat per al dia 20 de maig de l'any 325. Mes, no havent arribat l'emperador, tingueren sessions menys solemnes fins al 14 de juny, que Constantí l'inaugurà solemniament. El 19 del mateix mes fou proposat el *Símbol*, el dia 20 d'agost (52) fou clos el Concili, en el qual fou solemniament proclamada l'eternitat i *consustancialitat* del Verb i la divinitat de Nostre Senyor Jesucrist.

Mes des del punt de vista crític i teològic cap valor dogmàtic ni legal no tindrien un símbol i uns cànons disciplinars aprovats en un Concili que no fos celebrat per autorització del Papa. Ni és tampoc admissible el que diu Eusebi, el panegirista de l'emperador, el qual, veient-ho tot a través del prisma de l'augusta personalitat del seu heroi, diu que el Concili és ecumènic perquè l'emperador el convocà "*per inspiració de Déu*" (53). Mes el teòleg i el canonista no poden admetre aquesta solució com a criteri per judicar de l'ecumenicitat i del valor dogmàtic del *Símbol* i dels cànons disciplinars de Nicea. És indubtable que

Constantí convocà el Concili de Nicea d'acord amb el Papa Silvestre I

Ho diu expressament S. S. Pius XI en l'esmentada lletra: "Ens proven els documents, escriu, que el Concili de Nicea no fou convocat, sinó amb el consentiment del Papa Silvestre, present en la persona dels seus legats qui signaren en el primer lloc les actes del Concili, no per altra raó, sinó perquè eren els representants del Papa, encara que Vitus i Vicens no fossin més que simples preveres".

A favor d'aquesta tesi tenim un document d'un valor crític indiscutible per la seva seriositat i antiguitat. El sisè Concili ecumènic (54), celebrat a Constantinoble l'any 680, diu textualment que el Concili Nicè, primer dels ecumènics, fou convocat per Constantí d'acord amb el Papa Silvestre (55).

(50) Sant Epifani, *Haer.*, LXVIII, 4.

(51) Eusebi, *V. C.*, III, 6.

(52) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 431, n. 94. — Eusebi, *V. C.*, III, V, IX.

(53) Eusebi, *V. C.*, III, 3-5. — Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen*, t. I, 38.

(54) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 423, n. 85.

(55) Mansi, t. XI, 661. — Hardouin, *Acta Conciliorum*, t. II, col. 1417.

És veritat que per a un crític exigent hi ha un lapse de temps des del Concili de Nicea (a. 325) fins al de Constantinoble (a. 680); mes si fitem els ulls en el fet que els Pares del Concili sisè, que fan aquella afirmació, eren gairebé tots orientals i per tant gens sospitosos d'afecte excessivament favorable a Roma, i que en aquells temps més aviat l'Orient aprofitava totes les ocasions per minvar el prestigi de la Seu de Roma per tal d'acréixer el de la de Constantinoble, ens convencerem que aquella afirmació no fou inventada ni acceptada per a fer el paper d'aduladors del Papat, sinó per haver-ho vist controlat en documents d'autenticitat indiscutible (56).

Demés, l'historiador Rufi afirma que l'emperador, abans de convocar el Concili de Nicea, demanà parer a molts bisbes, entre els quals segurament no hi faltaria el del bisbe de Roma, que havia estat informat pel Patriarca d'Alexandria (57) del perill en què posava Arrius la puresa de la fe. Si Osius, Vitus i Vicens no ostentaven la representació del Papa, no té explicació raonable l'haver firmat el primer el bisbe de Còrdova i en segon i terç lloc els dos preveres romans, abans que els Patriarques d'aquelles famoses esglésies d'Alexandria, Nicomèdia, Antioquia i Cesarea, sense que ningú protestés.

Encara que, com hem dit, el *Sínode* fou convocat per al 20 de maig, no fou inaugurat oficialment fins el 14 de juny (58) a l'arribada de Constantí a Nicea. Eusebi descriu amb vius colors la cerimònia de l'entrada de l'emperador al Concili, vestit de porpra, or i pedreria, amb els ulls baixos, agermanant el fascinator atractiu de la dignitat imperial, amb la modèstia cristiana, que donava màgic encís a la seva augusta persona. "Semblava a tots, diu, un enviat del cel" (59). En nom de tots els Pares del Concili li adreçà una respectuosa salutació un bisbe, probablement Eusebi de Cesarea, a qui contestà l'emperador en un discurs llatí, que fou de seguida traduït al grec, en el qual recomanava l'avinença, l'harmonia i la pau de què havien estat fets apòstols el dia de llur consagració (60). Afegí que les desavinences religioses li causaven més fonda pena i li semblaven més greus a la tranquil·litat de l'imperi que les mateixes guerres (61).

Com nota justament Hefele (62), Constantí féu com fan ara els presidents d'honor en les nostres adunances religioses. Feta la inauguració amb el seu discurs, continuà assistint a les sessions, mes la direcció de les discussions teològiques pròpiament tals fou l'afer dels caps eclesiàstics. Diu textualment Eusebi que

(56) Hefele, *Conciliengesch.*, t. I, p. 390.

(57) Eusebi, *H. E.*, X, 5, 20. — Constantí en les qüestions religioses solia consultar sempre el parer dels bisbes i sobretot el del de Roma, com féu en el cisma donatista. Quan Cecilià, bisbe de Cartago, apel·là a Constantí, aquest trameté la causa al papa Melciades.

(58) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 432, n. 94. — Hefele, *op. cit.* t. I, § 26, p. 295.

(59) Eusebi, *V. C.*, III, c. XII.

(60) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 427, n. 89.

(61) Eusebi, *V. C.*, III, 12.

(62) Hefele, *op. cit.*, § 28.

després del discurs d'inauguració l'emperador "cedí la paraula als presidents efectius del Concili", que foren

Osius, Vitus i Vicens

Que Constantí no fou més que president d'honor es desprèn palesament de les actes del Concili, que porten les signatures de tots els bisbes presents, sense figurar-hi ni tan sols en el darrer lloc la firma de l'emperador (63). Alguns no volen que fos presidit pels legats del Papa, sinó per l'emperador.

A favor de la presidència d'Osius tenim un tsetimoni precís de Gelasi, bisbe de Cícicus, qui, després de moltes recerques, escriví la història del Concili de Nicea en el segle v tenint a la vista els més antics documents. "El bisbe de Còrdova, diu, vingué a Nicea en nom del bisbe de Roma, a qui representava juntament amb els legats Vitus i Vicens, preveres romans" (64). El mateix diuen Sant Atanasi (65), Teodoret (66) i Sòcrates.

Aquest darrer historiador, en la llista de bisbes assistents al Concili, els refereix amb rigorós ordre segons llur escala jeràrquica, començant per Osius (67), bisbe de Còrdova, Vitus i Vicens, preveres romans; l'arquebisbe d'Alexandria, Alexandre; Eustaqui, arquebisbe d'Antioquia; Macari, bisbe de Jerusalem. Sòcrates (68), que tanta mira té a seguir un rigorós ordre de dignitat jeràrquica en les diferents seus orientals, no hauria posat en primer terme, abans dels titulars d'aquelles famoses seus apostòliques, un bisbe d'una ciutat secundària d'Espanya. No presidí Osius per la seva amistat amb Constantí, ni per un acte de cortesia dels orientals en honor d'un bisbe occidental i de dos senzills preveres romans, sobretot havent-hi presents bisbes d'altres seus importantíssimes d'Occident, com el de Cartago, qui malgrat la seva categoria jeràrquica signà molt més avall després dels orientals més importants. Per caràcter, els orientals no estan fàcilment disposats a fer actes de cavallerositat en honor dels occidentals i menys encara de dos senzills preveres romans, si no eren legats del Papa.

És un fet simptomàtic que, mentre les signatures dels altres bisbes estan per grups de distintes províncies eclesiàstiques, i cadascuna duu la indicació de la seva seu, la signatura d'Osius, contra el que escriu el gran polígraf Menéndez i Pe-

(63) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 428, n. 89. — *Ibid.*, p. 427, n. 89.

(64) Gelasi, *H. E.* — Mansi, *Acta Conc.*, t. II, 806. — Jungmann, *op. cit.*, I, p. 427, n. 88.

(65) Atan., *Apol. de fuga*, PG, 25, 5649.

(66) Teodoret, *H. E.*, II, 15. — Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 430, n. 91.

(67) S'equivoca Schröck, qui afirma que Osius presidí i signà el primer per la seva amistat amb l'emperador. Com observa justament Hefele, seguint aquest criteri, hauria hagut de signar primer Eusebi de Cesarea, qui figura més avall en el lloc que li correspon segons l'escala jeràrquica.

(68) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 425, n. 87.

l'ayo (69), està unida a la dels dos preveres romans, sense cap referència a Còrdova, ni a Espanya, com si volgués insinuar que ell no representava cap província en particular, sinó el bisbe de Roma, Cap de l'Església universal.

En resum, si Osius, Vitus i Vicens, preveres romans, no foren enviats com a legats del Papa Silvestre, no té explicació raonable que presidissin les adunances d'un Concili ecumènic, celebrat en territori oriental, en el qual figuraven els màxims exponents de la jerarquia eclesiàstica i de la ciència orientals de les més antigues i famoses seus apostòliques. No resta, doncs, cap dubte que ostentaven en l'Assemblea la representació del Papa Silvestre (70) i per tant

El Concili fou verament ecumènic o universal

Segons Sant Atanasi (71) foren 318 els bisbes que assistiren a aquesta augusta assemblea, que fou el més grandios espectacle que es podia donar en l'Església de Crist. Aquest nombre és adoptat pels autors moderns, que el tra-gueren dels historiadors Sòcrates, Teodoret, Rufi, Gelasi de Cícicus i Sant Ambròs. La majoria d'ells eren orientals. Els occidentals hi eren representats per Cecilià de Cartago, Marc de Calàbria, Nicasi de Dijon (Gàl·lies), Domo de Striden (Panònia) a més dels esmentats legats del Papa Silvestre. Tampoc no hi mancava representació dels pobles bàrbars de fora l'imperi romà: un bisbe de Pèrsia, Joan, i el metropolità dels Gots, Teòfil (72). Era una veritable reunió del llinatge humà. La diversitat de llenguatge feia més meravellosa la unitat de la fe i de sentiments d'aquella augusta assemblea, a la qual els historiadors d'aquell temps apli-caven espontàniament aquell passatge ja citat dels Fets dels Apòstols, en què Sant Lluç ens diu que el dia de Pentecostès es reuniren a Jerusalem "barons piadosos de totes les nacions, que hi havia dessota el sol". Allí es trobaven els més insignes servents de Déu, dels quals, com diu Eusebi (73), "uns eren il·lustres per la ciència, altres per l'austeritat de llur vida; uns per llur venerable edat, altres per llur energia i activitat juvenívoles". "Uns, afegeix Teodoret (74), eren coneguts pels carismes apostòlics dels miracles, altres per les cicatrius glo-rioses de llurs sofrances, que portaven visiblement marcades en el cos, com recor-

(69) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 66, 67, 68, diu equivocadament que Osius signà el primer després dels legats del papa en aquesta forma: "Hossius, episcopus civi-tatis cordubensis, provinciae Hispaniae dixit: Ita credo, sicut superius dictum est. Victor et Vincentius presbyteri urbis Romae, pro venerabili viro Papa et Episcopo nostro Syl-vestro, suscripsimus".

(70) Sozomen, *H. E.*, c. XVII. Vegeu l'article d'aquest volum dedicat especialment a aquest tema.

(71) Carta *Ad Afros*, c. II. — Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 425, n. 86. — El Catàleg diu que foren 318 i, demés, signaren 208 bisbes que no pogueren assistir per vellesa o malaltia.

(72) Sòcrates, *H. E.*, I, 8, PG, 67, 62.

(73) Eusebi, *V. C.*, III, 9.

(74) Teodoret, *H. E.*, I, 7.

dança d'una confessió gloriosa". Potamon d'Heraclea, Pau bisbe de Neocesarea i Osius ostentaven en llurs cossos els senyals dels turments per la fe. El gran Pafnuci (75), bisbe de l'Alta Tebaida, entrà arrossegant una cama, de la qual li havien tallat els nervis perquè no fugís, quan fou condemnat *ad metalla*, i ostentava buida l'òrbita, de la qual havien arrancat l'ull. A més era interessantíssima la presència de tants solitaris, coneguts per la fama de llurs mèrits, de qui tothom parlava i poquíssims coneixien personalment. Entre aquests, Jaume bisbe de Nisibe amb el seu vestit teixit de pèls de camell, qui des de molts anys vivia en la solitud, nodrint-se, com Joan Baptista, d'herbes crues i fruits salvatges. A més de Jaume de Nisibe, que havia ressuscitat morts, entre els taumaturgs hi havia Leonci de Cesarea, home dotat de carisma de profecia, qui en el seu viatge al Concili havia batejat el pare de Gregori Naziançè, i Nicolau, bisbe de Mira, en l'Àsia Menor, popularíssim pels seus grans miracles. Sols l'Èsglésia Catòlica podia donar al món un tal espectacle! El dia 14 de juny foren inaugurades (76) les

Sessions solemnes

Obertes les sessions solemnes sota la presidència d'Osius i dels legats del papa Silvestre, la primera cosa que fou proposada a les deliberacions del Sínode fou la controvèrsia arriana. Llegiren els escrits d'Arrius i d'Alexandre, que foren minuciosament examinats pels Pares del Concili. Tot seguit es notaren, palesament marcades, tres tendències. D'una banda el bisbe d'Alexandria, Alexandre, acompanyat del fidel diaca Sant Atanasi i de Marcel d'Ancira, eren capdavanters de la majoria dels bisbes, que s'alçaren en pes amb un impuls d'enèrgica adhesió al dogma tradicional de l'eternitat i consubstancialitat del Verb i de la divinitat de Crist. En canvi hi havia una minoria escassa, però de gran escomesa, anomenada partit eusebià, composta d'uns vint bisbes, el cap dels quals era Eusebi de Nicomèdia, que li donà el nom, "home docte i honorat en els palaus" (77). Aquest partit sostenia que no s'havia de seguir la tradició sense examen, sinó que era necessària una revisió de les fórmules de la fe (78), sobretot de la generació eterna i de la consubstancialitat del Verb amb el Pare. Finalment un terç partit moderat, del qual era cap Eusebi de Cesarea, sota la influència de Constantí, arborà senyera de pau, cercant una fórmula d'avinença entre els dos partits en lluita.

Envanit Arrius per l'èxit del proselitisme, que havia agrupat entorn de la seva senyera de rebel·lió bisbes de tanta embranzida com Eusebi de Nicomèdia.

(75) *Ibid.*, I, 6, PG, 82, 917.

(76) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 431, n. 94.

(77) Sozomen, *H. E.*, c. XV.

(78) Els principals eren Eusebi de Nicomèdia, Maris de Calcedònia, Teodor d'Heraclea (Tràcia), Monofont d'Efeso i Teonas de Marmàrica.

Teodor d'Heraclea (Tràcia), Monofant d'Efès i Teonas de Marmària, tingué tanta gosadia davant de l'assemblea que, segons Atanasi (79), arribà a defensar "que el Verb no era Déu, que no havia existit sempre, que havia eixit del no-res, com les altres creatures".

Aquestes afirmacions blasfemes d'Arrius feren tapar les piadoses oïdes dels més valerosos confessors de la fe, ensems que senyals d'un disgust intens es dibuixaren en el rostre dels bisbes del partit moderat d'Eusebi de Cesarea, que perdé tota esperança d'arribar a una reconciliació entre els partits en lluita. Eusebi de Nicomèdia, protector d'Arrius, esmerçà tota la seva diplomàcia i activitat per apaivagar la indignació de Constantí, que volia procedir enèrgicament contra l'heresiarca. La fórmula de fe que presentà Eusebi causà tan mala impressió a l'assemblea, que fou feta miques en la seva mateixa presència (80). Llavors els eusebians decidiren canviar de tàctica. Creient arriscat de defensar palestament Arrius, completament fracassat per les seves estridències, redactaren una fórmula de fe equívoca i ambigua que satisfés a tots i ensems deixés la porta oberta a les especulacions teològiques sobre l'origen i naturalesa del Verb.

En un nou tanteig Eusebi presentà una fórmula enginyosament composta de frases escripturístiques aplicables igualment al Verb i qualsevol creatura, que fou enèrgicament combatuda per Atanasi. El Fill és semblant a la substància del Pare. També ho som nosaltres. És imatge de Déu i resplendor de la seva glòria. També ho som nosaltres. També nosaltres hem existit sempre: en ell vivim, ens movem i som (81).

Feren la comanda de la redacció a Eusebi de Cesarea, del partit moderat, qui presentà un símbol que és una fórmula imprecisa, vacil·lant com l'esperit del que la proposava. Diu així: "Creiem en un sol Déu, Pare totpoderós, creador de totes les coses visibles i invisibles. I en Jesucrist, el Verb de Déu, Déu de Déu, llum de llum, vida de vida. Fill únic, primogènit de tota la creació. Engendrat pel Pare abans de tots els segles, qui féu totes les coses, s'encarnà per a nosaltres i per la nostra salut" (82). Aquesta fórmula és hàbil per les coses que calla. Els Pares defensors de la tradició entenien Déu de Déu, en el sentit que el Verb procedia eternalment del Pare en identitat de substància, per operació intel·lectual, que és veritable generació, mentre que els eusebians intentaven d'afirmar que el Fill procedia del Pare, com de causa eficient (83), i per tant negaven la consubstancialitat. Només es desprèn de l'esmentat símbol, que el Verb seria la primera creatura, que hauria produït totes les altres.

La fórmula d'Eusebi de Cesarea fou molt elogiada per Constantí, segons

(79) Atan., *Oratio adv. Arianos*, n. 5.

(80) Atan., *Ep. ad Afros*, 5.

(81) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 435, n. 100.

(82) Hefele, *op. cit.*, t. I, p. 386. — Eusebi tenia la pretensió de fer adoptar la fórmula de la seva església en qualitat de fórmula universal.

(83) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 433, n. 98.

tots els indicis fortament influenciat per Eusebi de Nicomèdia, qui volia deixar la porta oberta a l'heretgia arriana. Digué l'emperador que aquesta era la seva fe, exhortant a tots amb interès que l'acceptessin (84). Mes aquesta fórmula fou enèrgicament combatuda per Atanasi, qui amb la seva previsió evità al Concili una relliscada perillosíssima, i exigí una fórmula de fe clara i precisa sobre l'eternitat i consubstancialitat del Verb amb el Pare i sobre la divinitat del Crist.

Cregueren que expressaria exactament el pensament de tots la frase que el Fill és de la substància del Pare. El mot *omousios*, consubstancial, fou precisament el punt capital, en què fou concentrada tota la disputa. Les sessions anaven essent cada dia més agitades i laborioses. Al front d'aquella imponent assemblea s'imposà Atanasi, "el gran campió de la fe nicena", baix d'estatura, de feble complexió, mes d'esperit enèrgic i de frase precisa i incisiva a qui la majoria escoltava amb venerable admiració, perquè era eloqüent i fidel intèrpret de l'antiquíssima tradició cristiana. Atanasi orientà tota la controvèrsia al seu punt capital, fonament de la fe cristiana, o sia, a l'eternitat i consubstancialitat del Verb encarnat (85) amb el Pare.

Osius tingué la felicitat de proposar una fórmula suficientment clara i precisa que restablí en tota la seva integritat i ortodòxia la fe tradicional que ensenya la distinció real de les divines Persones i la identitat de substància. Proposà a l'assemblea que fos acceptada la paraula *omousios*, consubstancial, que l'Església conserva com sagrada després de setze segles, composta de dos mots que expressen clarament la identitat de substància i la pluralitat de persones (86). Diu Sant Atanasi que el mot fou acceptat gairebé unànimement com indicadís-sim pels Pares del Sínode (87), per expressar la identitat substancial del Fill que rep la naturalesa del Pare per generació intel·lectual eterna. Llavors Osius (88) redactà el Símbol, admirable fórmula de fe, model de precisió i d'estil i de nervi teològic, que el món cristià repeteix encara avui dia, com regla de creença universal. "Quina glòria la del nostre Osius, diu Menéndez i Pelayo (89), d'haver redactat la professió de fe de Nicea!" Que Osius fou l'autor de la fórmula ho diu expressament Sant Atanasi (*Epist. ad Solitarios*): *Hic* (Osius) *formulam fidei in Nicaena Synodo concepit*.

És possible que, com afirmen alguns, el Concili prengué per model el símbol d'Eusebi de Cesarea del qual havia fet grans elogis l'emperador, dient que aque-

(84) Eusebi de Cesarea, *Epistula*, PG, 20, 154.

(85) Atan., *Oratio adv. Arianos*, I, 16, 39.

(86) Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 68, diu inexactament que el mot *omousios* consubstancial fou emprat per primera vegada. Moltes d'altres ja havia estat emprat. Basta de llegir la defensa que fa d'ell mateix Dionís el Gran acusat de negar (Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 362...) que el Fill fos consubstancial al Pare. — Atan., *De Synod.*, n. 43.

(87) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 436, n. 100.

(88) Atan., *Hist. arianismi*, c. 49. — Sant Hilari, *Fragmenta*, l. II, c. XXXIII, l'atribueix a Atanasi.

(89) *Heter.*, t. I, p. 68.

lla era la seva fe i exhortant a tots que la signessin afegint-hi el mot *omousios*.

La comparació d'aquestes dues fórmules (90) parla a favor d'aquesta hipòtesi. Mes parant-s'hi bé hom veu diferències essencials entre els dos símbols (91). Les paraules del Símbol redactat per Osius són: "Creiem en un Déu, Pare tot-poderós. Creador de totes les coses visibles i invisibles. I en un Senyor Jesucrist Fill de Déu Unigènit, engendrat del Pare, això és de la substància del Pare, Déu de Déu, llum de llum, Déu vertader de Déu vertader, *engendrat, no fet; consubstancial* al Pare, per qui foren fetes totes les coses, del cel i de la terra, que baixà del cel per nosaltres homes i per la nostra salut, s'encarnà, es féu home i patí... i en l'Espirit Sant..." "A aquells qui diuen que el Fill de Déu no ha existit sempre, que abans d'ésser engendrat no era, o que fou fet del no-res, o d'una altra substància o essència, o que ha estat creat, o subjecte a la mutació o transformació, els anatematitza la santa catòlica i apostòlica Església de Déu" (92). A més del mot *omousios*, consubstancial, que era el punt capital de la desavinença, i sobre el qual es suscità una sorollosa controvèrsia, afegí a la fórmula d'Eusebi de Cesarea, ambigua i imprecisa, que el Verb havia existit sempre i que no era creatura. Els incidents de la redacció del Símbol resumeixen en síntesi la història de la crisi dogmàtica d'aquella trista època. Si bé s'alça el Concili gairebé en pes (93) amb un impuls d'adhesió a la fórmula de fe proposada per Osius, de moment disset es negaren a signar-la. Després restaren reduïts a cinc, hostils al mot *omousios*: Eusebi de Nicomèdia, Teognis de Nicea, Maria de Calcedònia, Teonas de Marmàrica i Secundus de Líbia (94), dels quals tres fingiren subjectar-se i signaren finalment la fórmula definitiva per evitar la indignació de Constantí. Sols Teonas de Marmàrica i Secundus de Tolemaida restaren obstinadament hostils i foren condemnats i exiliats amb Arrius i els seus partidaris (95). El sagrat Sínode condemnà també el llibre d'Arrius, retolat *Thalia* (96). A més dels eusebians, també l'homònim Eusebi de Cesarea, cap del partit moderat, abans de firmar posà moltes dificultats al mot *omousios*. Quan li presentaren la fórmula de Nicea demanà temps per reflexionar (97), mes acabà per signar-la (98). Per amor a la concòrdia i a la pau acceptà el mot *omousios* i la frase

(90) Eusebi, *Epist.*, PG, 20, 154.

(91) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 437, n. 102. — Sòcrates, *H. E.*, I, c. IX.

(92) Hefeles, *op. cit.*, p. 438. — Eusebi, *Epistula*, PG, 20, 154. — Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 68.

(93) Hefeles, *op. cit.*, p. 443. — Denzinger-Bannovart, *Enchirid. Symbol.*, 12, 54.

(94) Filostorgi, *Epistula*, 25, PG, 32, 394.

(95) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 436, n. 102. — Z. Garcia Villada afirma inexactament que signaren la fórmula d'Osius tots els eusebians (*Razón y Fe*, juny de 1925, p. 142). — Menéndez i Pelayo, *op. cit.*, t. I, p. 68, diu que signaren 318 bisbes, i sols se n'abstingueren cinc bisbes arrians.

(96) Sòcrates, *H. E.*, I, c. IX. — Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 437, n. 102.

(97) Sòcrates, *H. E.*, I, c. VIII, PG, 67, 60...

(98) En temps de Sant Epifani, envers el 400, existien encara les signatures dels 318 bisbes presents al Concili de Nicea (Epifani, *Haer.*, LXIX, n. XI, PG, 42, 217). Actual-

“engendrat, no creat”, després d’haver-li fet veure, diu ell, que el mot *creat* significa en general totes les coses produïdes pel Verb, a les quals el Fill no és semblant, perquè és d’una substància millor que les altres creatures; i quant al mot *omousios*, continua Eusebi, significa que el Fill no és semblant a cap creatura, sinó sols al Pare, qui l’engendrà. Donada aquesta explicació, acaba dient, vaig adherir-me als altres bisbes que signaren, perquè sé que antics i cèlebres escriptors eclesiàstics se serviren del mot *omousios* per significar que el Fill és semblant al Pare (99). Aquestes tenebroses i intrincades explicacions de la signatura del famós autor de la *Història de l’Església* i de la *Vida de Constantí*, ensems que són un senyal palès de la crisi teològica d’aquella desgraciada època, demostren que era poca la seva autoritat en qüestions teològiques. Eusebi de Cesarea parla sovint de l’interès de Constantí que acceptessin el mot *omousios*, com si el Símbol de Nicea fos obra de l’emperador i no dels bisbes. Mes Sant Atanasi refereix que l’emperador no féu cap pressió als Pares del Concili. L’assemblea volgué cloure el Símbol amb una declaració solemnia en què diu: De part de l’Església catòlica declara anatema a tots els qui sostindran la doctrina contrària (100). Aquesta és l’única definició dogmàtica del Concili de Nicea. Els altres cànons són exclusivament disciplinars.

Des de llavors la *consubstancialitat* és una tesi certíssima de la fe catòlica contra les heretgies que neguin la unitat de naturalesa i la distinció de persones en la Santíssima Trinitat que havia ensenyat sempre

La tradició

He dit que fou la veu gairebé unànime i aclamadora de la tradició que ofegà les pretensions d’Arrius i dels eusebians que deien que els Pares anteriors al Concili de Nicea ensenyaven una Trinitat molt diferent de la definida en aquella assemblea.

Llegim en la història el testimoni interessantíssim de Sant Dionís Alexandrí, anomenat el *Gran* per la seva ciència i ardent zel en la defensa de la fe, qui fou deixeble d’Orígenes i elegit bisbe d’Alexandria l’any 248. Acusat aquest bisbe al seu homònim, el Papa Sant Dionís (a. 259-269), de negar que el *Fill fos consubstancial al Pare* (101), volgué rentar-se d’aquesta ignominiosa taca. El Papa reuní un Sinode a Roma i escriví al bisbe d’Alexandria, i a altres bisbes i preveres d’aquelles regions, una carta, que ens conserva Atanasi (102), en què

ment sols es conserven unes llistes incompletes i mutilades, en les quals figuren les firmes de 224 bisbes, però traduïdes de l’original grec.

(99) S. Atan., *De Decretis Synodi Nic.*, c. III, PG, 26, 60...

(100) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 437, n. 102.

(101) Atan., *De Synodis*, n. 43: “Discimus Dionysium accusatum fuisse, quod *Filium Patri non consubstantialem affirmaret*”.

(102) Atan., *De Sent. Dionysii*, n. 13.

hi ha una clara i precisa professió de la fe que fou després sancionada en el Concili de Nicea. El bisbe alexandrí contestà al Papa en una lletra i quatre llibres apologètics, retolats *Apologia atque Elenchus (convictio)*, en què es defensava pleníssimament de tota sospita d'error.

Els crítics no convenen en la manera de judicar la doctrina de Dionís Alexandrí. Alguns moderns suposen que tenia idees confuses i errònies que expressà en els seus escrits, i que rectificà, després de rebuda la carta aprovada pel Papa en el Sínode de Roma. Mes altres creuen amb fonament que no havent estat fixada amb tecnicisme precís i teològic l'expressió positiva i clara del dogma trinitari i el significat del mot hipòstasi i de persona fins al Concili de Nicea, alguns Sants Pares anteriors al Sínode, sobretot els habituats a la filosofia platònica, entre ells Sant Ireneu, Climent Alexandrí, Sant Gregori Taumaturg, Metodi i sobretot Sant Dionís Alexandrí escrivint contra els sabellians, encara que conservaven substancialment la veritat de la fe catòlica, se serviren d'expressions teològiques inexactes, poc precises i de vegades fins errònies, podent els contraris, amb deduccions, arribar fins a l'heretgia. En alguns passatges els Sants Pares tenien els ulls fits en la unitat substancial del Logos amb el Pare i per comptes d'exposar el dogma en tota la seva integritat teològica, sembla que es decanten al sabeïanisme, enfosquint la distinció personal del Pare. En altres volien fer triomfar la doctrina tradicional de la distinció real entre el Logos i el Pare, i usen expressions poc precises, i inexactes a primera vista, contra la consubstancialitat. Entre aquests hi ha Atenàgores, Teòfil, Tacià, Tertullità i Orígenes, amarats de filosofia platònica, els quals, volent remarcar més enèrgicament la distinció personal, sembla com si neguessin la consubstancialitat o identitat de substància (103) entre el Pare i el Fill.

Combatent el sabeïanisme, que es propagava en aquella regió, caigué en aqueix extrem Dionís el Gran, arquebisbe d'Alexandria, en una lletra dogmàtica (a. 260), adreçada a Ammon i Euphramor, en què emprava frases mancades de precisió i de justesa amb què, remarcant enèrgicament la distinció personal del Logos del Pare, sembla com si negués la igualtat i consubstancialitat. Fou per aquesta lletra que va ésser acusat al Papa Sant Dionís, celebrant-se el Sínode en què fou condemnat l'error dels qui diguin que el Fill és creatura.

Respongué al Papa queixant-se que es dubtés de la seva ortodòxia i que és una calúmnia criminal l'acusació que ell negava que Crist era *consubstancial a Déu* (104). Sant Atanasi nega que Dionís Alexandrí tingués opinions favorables als arrians i el defensa de tota tara d'error (105), puix diu després: No afirmo que el Verb sigui fet ni dic que Déu sigui el seu creador, sinó el seu Pare (106).

(103) Hefele, *op. cit.*, p. 342.

(104) Dion. Alex., *Epistula* III. — Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 363, n. 8.

(105) Atan., *De Trinit.*, p. 188. — Jungmann, *op. cit.*, p. 364, n. 9.

(106) Atan., *De Sent. Dionysii*, n. 13, 14. — Jungmann, *op. cit.*, p. 365, n. 10.

No podem assenyalar un moment en què no hi hagi hagut Pare. El Logos és etern i no és pas una creatura (107). En altre lloc diu "que mai no ha cregut que el Logos sigui una creatura".

Quant a la fórmula, després sancionada en el Concili de Nicea, "que el Fill és consubstancial al Pare", la professió de la qual li exigien els acusadors i el Papa, respongué Dionís que no sols l'admetia, sinó que sempre havia sostingut el concepte que expressa (108). Repeteix altra volta que és una mentida criminal l'acusació que ell nega que *Crist sia consubstancial a Déu*. Creiem, doncs, que Dionís Alexandrí ensenyà sempre la doctrina ortodoxa i que mai, ni abans de l'admonició del Papa, no tingué intenció d'afirmar que la naturalesa del Fill era distinta de la del Pare, com es desprèn ben clarament de les seves mateixes paraules (109) en què expressa palesament la unitat numèrica de naturalesa i la distinció i igualtat de les persones.

Després de Dionís el Gran els doctors de l'Església d'Alexandria: Teognoste, Pièrius i el bisbe Pere ensenyaren clarament la doctrina ortodoxa sobre el Logos. En un fragment de Teognoste, cap de l'escola catequística d'aquella ciutat des de l'any 270 al 280, que ens ha conservat Atanasi, llegim les següents interessantíssimes paraules: "La substància del Logos o del Fill, no és del no-res, sinó de la substància del Pare". Pièrius tampoc no s'aparta en realitat de la doctrina ortodoxa sobre el Logos o Verb i quan anomena el Pare i el Fill dues substàncies (*ousias*) vol dir dues hipòstasis o persones, perquè en aquells temps no tenien un concepte precís de substància i d'hipòstasi. El terç gran alexandrí d'aquella època és el bisbe Pere, qui atribueix al Fill la mateixa naturalesa i la mateixa substància del Pare (110). Està clar, doncs, ben clar que la fórmula exacta i precisa del Símbol de Nicea restablí en tota la seva integritat la doctrina tradicional de la divinitat de Nostre Senyor Jesucrist i de la consubstancialitat del Logos o Verb amb el Pare i per tant els arrians comptaven equivocadament a favor llur el testimoni de Dionís el Gran, arquebisbe d'Alexandria i de l'escola teològica d'aquesta ciutat.

Després de la condemna solemne de l'arrianisme (III) els Pares del Concili de Nicea deliberaren sobre altres punts doctrinals i pràctics, llavors de gran

(107) Hefele, *op. cit.*, p. 345.

(108) Atan., *De Sent. Dionysii*, n. 18. — Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 366, n. 11. "Ostendi — diu — mendacem criminationem, quam contra me proferunt, quasi nollem dicere Christum Deo esse consubstantialem".

(109) Atan., *De Sent. Dionysii*, n. 17: "Si quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quae immuni nequit in unitatem contrahimus". Són paraules de Dionís en què expressa claríssimament la unitat numèrica de naturalesa, la distinció i igualtat de persones. — Jungmann, *op. cit.*, p. 366, n. 12.

(110) Hefele, *op. cit.*, p. 347.

(111) Atan., *Epistula ad Solitarios*. — Menéndez i Pelayo, *Heter.*, t. I, p. 68. — Teodoret, *H. E.*, I, c. VIII.

interès, com era la controvèrsia pasqual, el cisma de Meleci i altres abusos disciplinars (112), contra els quals publicaren un cert nombre de cànons.

Donem, doncs, una mirada al nombre de

Cànons disciplinars autèntics

Els crítics no estan d'acord sobre el nombre de cànons autèntics del primer Concili ecumènic. Endebades cercariem el nombre de cànons en documents originals. Les actes (113) de Nicea, que haurien de servir de base a la investigació científica del crític, dissortadament no han arribat fins a nosaltres. D'aquestes actes sols ens han estat conservades tres peces interessantíssimes: El Símbol de la fe, vint cànons disciplinars i el decret sinodal. La gran veneració que la posteritat tingué envers aquest Concili fou causa que li fossin atribuïts molts altres cànons i lleis disciplinars d'origen posterior. Heus aquí la causa de la gran confusió sobre l'autenticitat dels cànons disciplinars de Nicea. Actualment la crítica imparcial i serena, servint-se de testimonis febaents d'autors grecs i llatins que visqueren en època no molt llunyana del Concili, admet com autèntics sols vint cànons disciplinars (114). Els autors a qui ens referim són els historiadors Teodoret, Gelasi, bisbe de Cícicus, i Rufi.

Teodoret, qui visqué un segle després del Concili i escriví la *Historia Eclesiàstica* vers l'any 450, diu textualment: "Després de la condemnaió de l'arrianisme, els Pares de Nicea en les adunances aprovaren 20 cànons sobre disciplina eclesiàstica" (115). Vint anys més tard, Gelasi, bisbe de Cícicus (116), en la *Història del Concili*, escrita després de moltes recerques, tenint a la vista documents antiquíssims, afirma que són 20 els cànons que publicà el Concili, dels quals transcriu el text original grec en el mateix ordre que són arribats fins a nosaltres.

Finalment, Rufi, que escriví la *Història Eclesiàstica* vers l'any 402, mig segle abans que els anteriors historiadors grecs, ens conserva la traducció llatina de 20 cànons disciplinars de Nicea (117) que existien en aquella època.

Per tractar aquest punt tan debatut en la història, són interessantíssims els documents que ens subministra la famosa disputa entre els bisbes africans i la Santa Seu, amb motiu de l'apel·lació d'un sacerdot africà al Papa. Relaten el fet de la faisó següent: El prevere Apiàrius de Sicca en Àfrica, qui havia estat destituït, apellà a Roma. El Papa Zòsim (417-418) acceptà el recurs d'apel·lació, al·legant en prova del seu dret un suposat cànon del Concili de Nicea, que deia

(112) Jungmann, *op. cit.*, t. I, p. 437, n. 103.

(113) Segons els prolegòmens a la col·lecció dels cànons aràbics omplien 40 volums.

(114) Mansi, *Conc. amp. coll.*, t. II, 668. — Hefele, *op. cit.*, t. I, p. 528-620.

(115) Hefele, *op. cit.*, I, p. 503-504, cita Teodoret.

(116) Gelasi, *Hist. Conc. Nic.* l. I, c. XXXI. — Hefele, *op. cit.*, I, p. 504.

(117) Rufi, *H. E.*, desdobra el sisè i el vuitè i ens en dóna 22, que resulten exactament els 20 que publiquen els altres historiadors.

així: “Quan un bisbe creu que ha estat injustament destituït pels seus col·legues, podrà fer apellació a Roma i el bisbe de Roma farà veure i fallar la causa per jutges de la regió” (118).

Els bisbes africans endebades cercaren el cànon citat pel Papa Zòsim en llurs exemplars grecs i llatins i fins en l'exemplar antiquíssim que havia portat a Cartago el bisbe Cecilià, qui havia assistit personalment al Concili de Nicea. Els legats del Papa no es donaren per satisfets i digueren que no eren aquells els exemplars a què es referia Zòsim. Per eixir de dubte convingueren tots a la una demanar exemplars autèntics dels cànons de Nicea als Patriarques d'Alexandria, de Constantinoble i d'Antioquia (119). Mes, havent mort el Papa Zòsim l'any 418, abans de complir-ho, demanà els esmentats exemplars el seu successor, el Papa Bonifaci. Ciril, arquebisbe d'Alexandria, i Atticus, Patriarca de Constantinoble, enviaren còpies autèntiques i fidels del Símbol i dels cànons de Nicea, traduïts al llatí pels savis Teilus i Teorist. En aquesta versió, que ens ha estat conservada, tal com l'enviaren, en les actes del Concili sisè de Cartago, hi ha sols 20 cànons i un article final, que, com prova Hardouin, no és res més que una notícia històrica afegida als cànons de Nicea pels Pares del Concili de Cartago (120). Cal fer remarcar que tampoc no hi havia en aquesta versió el cànon citat pel Papa Zòsim. No és estrany, perquè aquest cànon no pertanyia al Concili de Nicea, sinó al de Sardis (121). S'explica fàcilment l'equivocació en què de bona fe va caure el Papa Zòsim en una simple cita. La raó és perquè en els antics exemplars de molts autors grecs, sota el rètol general de “Cànons del Concili de Nicea”, hi havia a continuació els cànons de Sardis.

Ja és més ferma i decisiva la prova, si ens fixem que totes les antigues col·leccions gregues i llatines dels segles iv i v atribueixen 20 cànons al Concili de Nicea. Si en la retolada *Prisca* n'hi ha 21 és perquè distribueix en dos el cànon 19. Foci en el seu *Nomocànon*, Zonaras i Balsamon (122), historiadors grecs anteriors a ell, i la cèlebre *Collecció* espanyola atribuïda ordinàriament a Sant Isidor, anomenada d'Adrià, perquè Adrià I en féu ofrena a Carlemany, sols fan memòria de 20 cànons de Nicea. I el famós Hincmar, arquebisbe de Reims, el primer canonista del segle ix, d'acord amb el *Pseudo-Isidor*, atribueixen sols 20 cànons a l'esmentat Concili. Davant d'autoritats de tan pes i de tan indiscutible prestigi una crítica imparcial i seriosa no pot admetre com autèntics 70 o bé 84 cànons (123) com han admès alguns autors.

(118) Hefele, *op. cit.*, p. 504-505.

(119) *Ibid.*, p. 506-507.

(120) *Ibid.*, p. 507.

(121) És el cànon V de Sardis. — Hefele, *op. cit.*, I, p. 506.

(122) Hefele, *op. cit.*, I, p. 510-511.

(123) En el segle xv Francesc Torrianius, S. I., publicà una versió llatina d'un còdex aràbic que contenia 80 cànons. Pocs anys després Abraham Ecchelenze, maronita, una altra de 84, qui si bé és veritat que són antiquíssims, no són anteriors al Concili de Calcedònia celebrat l'any 461. El Card. Aguirre, *Coll. Conc. Hisp.*, t. I, part I, i el Card. Baroni,

Hem dit que els Pares de Nicea, després de la condemna de l'arrianisme, s'ocuparen també de la controvèrsia pasqual. Diu Sant Atanasi (124) que "els siris, cilices i els qui habitaven en la Mesopotàmia, seguint el costum jueu, celebraven sempre la Pasqua el dia 14 del mes de Nisan", contra el costum romà que la celebrava el diumenge pròxim següent al pleniluni. Ja el cànon I del Concili d'Arles, celebrat l'any 314, prescrivia que fos celebrada la Pasqua el mateix que Roma en totes les Esglésies. Com que encara durava la desavinença, el Concili Nicè disposà que tots els anys el bisbe d'Alexandria indiqués al Papa el diumenge en què s'esqueia la Pasqua, per tal que aquest amb la seva autoritat la imposés cada any a totes les esglésies.

Mes causa estranyesa de veure que no hi ha cap cànon d'autenticitat acceptable que faci referència a la controvèrsia pasqual. Tal volta el Concili Nicè no volgué condemnar un costum vigent en moltes Esglésies ortodoxes orientals des dels temps apostòlics. Ja el Papa Víctor I (189-198), per alliberar el culte cristià de tota infiltració jueva, en un Sinode celebrat a Roma manà que s'observés el costum romà de celebrar la Pasqua el diumenge pròxim al pleniluni, fulminant anatema contra els *quartodecimans*. Mes Sant Ireneu suplicà reverentment al Papa que per amor a la pau i concòrdia desistís de l'execució. La súplica fou coronada amb l'èxit.

El Card. Pitra cregué haver trobat el cànon de Nicea referent a la celebració de la Pasqua en la col·lecció de Joan de Constantinoble; mes, com fa notar el crític Hilgenfeld (125), és un document apòcrif d'època posterior fingit per un autor anònim sobre la controvèrsia pasqual. Sabem per Eusebi (126) que sols signaren el Simbol, vint cànons i la lletra sinodal en què hi hagué convergència de voluntats de gairebé tots els bisbes. Estem que no arribaren a una avinença referent a l'oportunitat històrica de la condemna dels *quartodecimans* i que per això no fou publicat cap cànon sobre la controvèrsia pasqual.

Un altre dels punts sobre el qual deliberà el Concili Nicè fou el cisma de Meleci, bisbe de Licòpolis, qui, segons Sant Epifani (127), fou també arquebisbe de Tebaida i metropolità d'aquella província. Aquest usurpà els drets i privilegis patriarcals del bisbe d'Alexandria, qui des de temps immemorial tenia jurisdicció sobre la Tebaida, Líbia i Pentàpolis i el dret de consagrar els bisbes i ordenar els preveres i diaques d'aquelles esglésies. Meleci, sense el consentiment

Annales, a. 325, n. 62, p. 521. suposen que la raó per la qual no són arribats fins a nosaltres més que 20 cànons, és perquè foren cremades les actes del Concili. Suposen que aquest durà tres anys i en tant de temps degueren aprovar més de 20 cànons. Mes és cert que el Concili començà i acabà l'any 325 i pel que fa a la crema de les actes, no passa d'una pura fantasia sense cap fonament.

(124) Atan., *Epistula ad Afros*. Els deien *quartodecimans*.

(125) Hefele, *op. cit.*, I, p. 467.

(126) Eusebi, *V. C.*, III, c. XIV: "Ea quae in communi plaenerunt scriptis mandata et singulorum subscriptione roborata sunt".

(127) Epifani, *Haer.*, 69.

del patriarca d'Alexandria, exercia aquest acte pontifical en aquella regió, empenyent-la vers el cisma.

Aqueix abús fou la causa ocasional del famosíssim cànon sisè del Concili de Nicea, tan discutit entre els crítics per la relació que sembla tenir amb el Primat de la Seu Romana.

La versió d'aquest cànon dels exemplars grecs més autoritzats, diu així: "Que s'observi l'antic costum en Egipte, Líbia i Pentàpolis, que el bisbe d'Alexandria tingui jurisdicció en tots aquests llocs, perquè igual és el costum del bisbe de Roma. De la mateixa manera, que es respectin també a Antioquia i les altres províncies els privilegis de les seves esglésies. Si algun bisbe ha estat consagrat sense el consentiment del metropolità, el gran Sínode decreta que no convé que sigui bisbe". Líbia, Tebaida i Pentàpolis tenien cada una el seu metropolità; mes totes juntes amb l'Egipte constituïen la *Diòcesi patriarcal*, subjecta de temps antiquíssim al bisbe d'Alexandria, del qual aquest cànon vindica els drets i privilegis superiors als dels metropolitans. Els drets i privilegis, entre altres, eren que el bisbe d'Alexandria no sols consagrava els metropolitans d'aquelles províncies, sinó també els bisbes sufraganis. Cal advertir, no obstant, que el bisbe d'Alexandria no podia consagrar cap bisbe sense el consentiment del seu metropolità. Sinesi demana a Teòfil patriarca alexandrí que consagri el bisbe electe d'Olbia en Pentàpolis, afegint que ell dóna també el seu consentiment. A això fa referència la segona part del cànon VI per tal que els privilegis dels patriarques no absorbeixin els drets de cada un dels metropolitans. Confirma els mateixos drets i privilegis al bisbe d'Antioquia, que era la Seu patriarcal a què pertanyien quinze províncies eclesiàstiques de l'Orient. D'aqueixa relació històrica es desprèn un raig de llum claríssim que es reflecteix sobre aquelles famoses paraules del cànon VI: *quia urbis Romae Episcopo parilis mos est*. El bisbe de Roma, a més del Primat de jurisdicció en tota l'Església, de temps immemorial, té els privilegis de patriarca d'Occident. Es compara el bisbe d'Alexandria amb el bisbe de Roma únicament i exclusivament quant als drets i privilegis patriarcal i diu que convé de respectar al bisbe d'Alexandria els drets en totes les províncies del seu patriarcat, com és costum en el bisbe de Roma (que és l'Església mare i la norma de les altres), l'exercir drets i privilegis patriarcal en totes les províncies eclesiàstiques de l'Occident. Res no es desprèn del cànon VI contra el Primat de jurisdicció de la Seu Romana en tota l'Església. Sols es posen aquí per exemple els privilegis patriarcal del bisbe de Roma per tal de convèncer que és convenient que el bisbe d'Alexandria tingui semblants privilegis en les diòcesis d'Egipte com era costum antiquíssim.

En el Concili de Calcedònia, volent provar Paschasinus, legat de la Seu apostòlica, que el bisbe de Constantinoble no tenia dret de precedència al d'Alexandria i Antioquia, en un còdex que ell duia, llegí aquest cànon en la forma següent: *Quod Ecclesia Romana semper habuit primatum; teneat autem et Aegy-*

ptus, ut episcopus Alexandriae omnium habeat potestatem, quoniam et Romano episcopo haec est consuetudo. Mes el secretari del Concili, Constantí, en un còdex constantinopolità, el llegí així: *Antiquae consuetudines teneant in Aegypto, ut Alexandrinus episcopus omnium habeat potestatem, quoniam et Romano episcopo haec consuetudo est.* És, doncs, probabilíssim que aquelles primeres paraules foren afegides al cànon de Nicea.

Res més clar i evident en el segle iv que el Primat de la Seu Romana. L'any 325 els legats del Papa Silvestre presideixen el primer Concili ecumènic. Juli I, l'any 342, ensenyà que les causes dels bisbes només poden ésser judicades a Roma; és destituït Atanasi i ell el reintegra a la Seu d'Alexandria. L'emperador Constantí vol obligar Liberi a destituir Atanasi, i el Papa prefereix l'exili (128). De la qual cosa es desprèn palesament que la destitució dels bisbes és exclusivament un dret de la Seu Romana. Juli I tirà en cara als eusebians perquè havien tingut la gosadia de destituir diferents bisbes i fins el d'Alexandria, sense consultar la Seu Apostòlica. "*An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur et hinc quod justum est decernatur? Sane, si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud scribendum fuit*" (129). Sòcrates i Sozomen no censuren pas les paraules de Juli I, qui, segons aquests historiadors, afirmava que els concilis orientals res no podien decretar sense el consentiment del bisbe de Roma (130). Sant Gregori Nazianzè anomena Roma "*totius orbis christiani praesidem*" (131). En el segle iv els bisbes de Roma eren plenament conscients del Primat de jurisdicció que ensenyaven en la teoria i en la pràctica.

Res, doncs, no es desprèn del cànon VI de Nicea contra el Primat de la Seu Romana.

Acabat el Sínode els Pares de Nicea escriviren una lletra sinodal a les esglésies d'Egipte, Líbia i Pentàpolis comunicant-los tot el definit i decretat en el Concili. També Constantí escriví a totes les Esglésies exhortant-les a l'observància dels decrets de Nicea, que foren acceptats amb reverència per totes les esglésies, com emanats d'un Concili que totes tingueren com ecumènic.

Aquests són els documents autèntics del Concili de Nicea. A més de la signatura dels representants del Papa, que presidiren el Sínode, que fou verament ecumènic, sembla que no és una afirmació gratuïta admetre una aprovació solemne i especial del Papa Silvestre (132), com llegim en un Concili celebrat a Roma l'any 485, i més expressament es desprèn de les interessantíssimes paraules de Juli I, pocs anys després del Concili. "*Els decrets conciliars, digué, no*

(128) Atan., *Hist. arian.*, 35, PG, 25, 733 — Hefele-Leclercq, *op. cit.*, p. 866.

(129) Atan., *Apol. contra Arianos*, 35, PG, 25, 307.

(130) Sòcrates, *H. E.*, II, 8, 15, 17. — Sozomen, *H. E.*, III, 8.

(131) Greg. Nazian., *Carmen de sua vita*, PG, 38, 1068.

(132) Mansi, *Conc. amp. coll.*, II, 721. La carta del Sínode al papa Silvestre demanant l'aprovació del Concili i la contesta d'aquest són apòcrifes.

tenen cap valor sense l'aprovació del bisbe de Roma; aquesta ha estat sempre la Regla i la Norma" (133).

Sabem que els Pares del IV Concili ecumènic demanaren al bisbe de Roma l'aprovació i ratificació del mateix. Tenim motius per creure que no fou una cosa nova, sinó que ja estava en ús en temps del primer Concili ecumènic (134):

Malgrat això els eusebians, després del Concili, continuaren llur campanya sorda de

Hostilitat al mot "omousios"

Si no fracassà el Concili de Nicea en el seu fi i en la seva eficàcia contra l'arrianisme, fou degut a Atanasi, justament anomenat *Columna de l'Església*. Mes aquesta columna s'hauria esfondrat fent seguir estrepitosament darrera seu tot el món a l'abisme de l'arrianisme, si no hagués estat fonamentada sobre la pedra indestructible de Roma.

Arrius, en l'exili, deia i repetia amb jurament que la seva doctrina no era la condemnada a Nicea. Les Seus d'Orient trontollaven l'una després de l'altra. A instàncies d'Eusebi de Nicomèdia, amic d'Arrius, Constantí fa retornar de l'exili l'heresiarca, destruint la gran obra de Nicea. Eusebi de Cesarea, esperit feble i sempre vacil·lant, migrat teòleg, molt estimat de l'emperador, es mostra sempre ple de desconfiança en el mot *omousios*, que acceptà amb molta dificultat i per disciplina i amor a la pau. Antioquia perdé Eustaqui, valent defensor de l'ortodòxia, qui fou enviat a l'exili, acusat de sabellianisme, i s'assequé en aquella famosa Seu apostòlica, Eufrone, bisbe semiarrià, del partit d'Eusebi de Nicomèdia. Marcel d'Ancira, fidel amic d'Atanasi, un dels més valents impugnadors d'Arrius en el Concili de Nicea, acusat de sabellianisme, és condemnat com heretge en un Sinode celebrat a Constantinoble l'any 336 (135). Per damunt de tota aquesta confusió en l'Església d'Orient, sura i resta ferm en la defensa de l'ortodòxia de la fe nicena, Atanasi, qui succeí a Alexandre en la Seu d'Alexandria, qui més tard fou també exiliat de la seva ciutat episcopal i perseguit a mort pels arrians i eusebians units tots contra ell (136). L'any 337 morí Constantí, qui en els darrers anys de la seva vida es decantava al partit dels arrians i arribà fins a desterrar Atanasi a Trèveris (137).

Els arrians presentaren al Papa Juli I acusacions gravíssimes contra Atanasi, qui burlant la vigilància, que era acuradíssima, l'any 340 fugí cap a Roma.

(133) Sòcrates, *H. E.*, II, 17.

(134) Hefele, *op. cit.*, I, p. 618. — Mansi, *Conc. amp. coll.*, II, 669-678.

(135) Tixeront, *Hist. des dogmes*, t. II, p. 38-41.

(136) La història de Sant Atanasi resultà la història de la lluita entre la veritat i l'error.

(137) Segons Sozomen revocà l'ordre en el seu testament i encarregà el retorn d'Atanasi a Alexandria.

Per fallar la causa d'Atanasi, Juli I convocà un Sinode a Roma, convidant-hi els eusebians. Els orientals, aconsellats per l'intrigador i capitost Eusebi de Nicomèdia, refusaren d'assistir-hi, al·legant el pretext que no podien permetre a Roma la revisió de litigis fallats en llurs sínodes particulars. En canvi cap dificultat no posaren al fall de Roma els sacerdots i bisbes orientals de la Tràcia, de l'Àsia Menor, de l'Assíria i de la Palestina, remoguts de llurs Seus. Com observa justament Hefele (138) els heretges mai no han negat el Primat de Roma quan l'han cregut favorable a llurs interessos.

Clos el Sinode, Juli I adreça a l'episcopat oriental una lletra, que és un dels documents més preciosos d'aquell desgraciat període de crisi dogmàtica, en la qual, després d'haver justificat el seu fall favorable als bisbes remoguts, escriu les següents interessantíssimes paraules: "Si s'hagués seguit l'antiga disciplina d'acudir a Roma en semblants queixes, les coses no serien arribades a l'extrem on es troben, amb gran detriment de la caritat i de la mútua unió" (139). Aquestes paraules són un testimoni preciosíssim de l'exercici del Primat de l'Església Romana en aquells llunyans segles.

Els astuts eusebians inauguraren una nova tàctica contra el Concili de Nicea. Fou la conspiració del silenci contra el mot nicè *omousios* o *consubstancial*. L'any 341 reuniren un Sinode a Antioquia, en què fou aprovat un símbol de sentit obscur (140), mancat de precisió i exactitud dogmàtica. És l'època de les més variades fórmules dogmàtiques, que si bé no són palesament herètiques, callen astutament el mot nicè *omousios*, *consubstancial*. Aqueixes fórmules són un laberinte intrincat de professions de fe, en què l'Orient acaba per perdre la seva ortodòxia.

Juli I volgué allargar una vegada més la seva mà paternal a l'Orient, que portava en el seu si el corc rosegador del cisma, convocant un Concili a Sardis, l'actual Sofia de Bulgària, on esperava que es donarien una estreta abraçada de germanor l'Orient i l'Occident. Dels 170 bisbes que hi assistiren, els 76 eren eusebians, partidaris d'Arrius i els restants eren occidentals d'esperit nicè. Per explícita delegació de Juli I presidiren el Concili Osius i dos sacerdots romans, Archidarnus i Filomenius (141). Fracassà aquest Concili per l'actitud irreductible dels eusebians, que no volgueren rectificar les illegalitats comeses contra bisbes innocents, presents a Sardis per justificar-se. Amb el pretext que eren irreformables les sentències contra Atanasi, Marcel i altres bisbes, donades en els Sínodes orientals de Tir, Constantinoble i Antioquia, malgrat els amistosos passos

(138) Hefele, *op. cit.*, p. 533.

(139) Duchesne, *Híst. anc. de l'Eglise*, t. II, p. 204-205.

(140) Sembla que era el de Llucià antioquè. — Perecharca, *De Concordia*, V, c. IV. — Nat. Alex., *H. E.*, p. 455.

(141) Atan., *Apol. ad Constantinum*, c. IV, p. 236. Signaren en els tres primers llocs, abans dels bisbes de seus metropolitanes molt importants, com Cartago, Milà, Lió.

d'Osius, que els visità personalment, refusaren d'assistir al Concili i se n'anaren sobtadament de Sardis.

Aquesta actitud dels eusebians féu canviar l'orientació dels treballs del Concili, que es veié precisat a defensar la jerarquia eclesiàstica dels atacs dels contraris, redactant diferents decrets disciplinars sobre causes de bisbes i sobre *el dret d'apel·lació* a Roma, que està virtualment contingut en el Primat de jurisdicció dels successors de Sant Pere (142). Així, doncs, els decrets de Sardis sobre el dret d'apel·lació a Roma no foren una innovació disciplinar, sinó un dret imprescriptible, reconegut sempre a la Seu Romana (143). L'única novetat fou la forma jurídica que es donà a l'esmentat dret d'apel·lació.

Els desagradables incidents provocats pels eusebians en el Concili de Sardis foren el fatídic preàmbul llunyà del cisma de Foci. D'una banda hi trobem els valents defensors de l'ortodòxia de la fe i de la disciplina tradicional, que treballen enèrgicament per estrènyer més i més la seva unió amb el centre del cristianisme; en la part contrària hi veiem els inquietos i intrigadors eusebians, enemics de la fe ortodoxa i de la tradició, que per la força centrífuga de l'error s'allunyen de la càtedra de la veritat. És un fet simptomàtic, eloqüent, revelador de l'esdevenidor llunyà que es descobreix en l'horitzó. El gran cisma d'Orient té les arrels clavades en l'esperit de rebel·lió antiromà dels eusebians, que amb to de protesta es retiraren de Sardis a Filippòpolis, on publicaren una encíclica d'esperit semiarrià (144). És indubtable que els eusebians són els avantpassats de Foci. No assolirà l'Orient el retorn a l'ortodòxia de la fe, si no torna enrera en el camí fet pels eusebians fins al centre d'on varen començar a separar-se a Nicea, o sigui, fins a la unió amb Roma. Per aquest motiu volgué el Papa Pius XI que l'Església universal celebrés solemnement la memòria del setzè centenari del Concili de Nicea "per tal que es doni a Jesucrist i a la Càtedra de Pere el degut honor i les degudes gràcies" (145). El *Credo* de Nicea és el mateix que fa setze segles que l'Església Romana conserva intacte. La desfeta de l'arrianisme en el segle IV per obra del bisbe de Roma prova la legitimitat i la necessitat del Primat dels successors de Sant Pere. El que ha de moure els nostres germans de l'Orient a unir-se amb nosaltres és el veure que conservem en tota la seva integritat els dogmes, els canons, estatuts i decrets, que teníem juntament amb ells que se separaren, i són l'obra preciosa d'aquells concilis respectabilíssims, que tan profundament venerem catòlics i focians.

Després de setze segles tot el món catòlic, unit a la Seu Romana, amb la qual, com deia Sant Ireneu, "per ésser la més poderosa i principal és precís

(142) Hefele, *op. cit.*, p. 64.

(143) Nat. Alex., *H. E.*, *Düsert.* XXVIII, prop. I.

(144) Tillemont, *Mémoires*, t. VI, art. 39, p. 142.

(145) Pius XI, Carta a l'Emm. Card. Tacci, 4 d'abril de 1925.

que convingui tota l'Església" (146), repeteix amb veu unànime i aclamadora el Símbol de Nicea: *Crec que el Fill de Déu és consubstancial al Pare.*

* * *

Síntesi dels canons autèntics del Concili de Nicea

- Cànon 1.** Prohibeix l'ordenació dels mutilats voluntàriament.
- " 2. Prescriu cert temps de prova abans d'ordenar els novament convertits del paganisme a la Religió catòlica.
- " 3. Prohibeix als clergues la cohabitació amb persones sospitoses, de diferent sexe.
- " 4. Prescriu la divisió en províncies eclesiàstiques.
- " 5. Prohibeix als bisbes admetre clergues o laics excomunicats per un altre prelat. El 4 i el 5 determinen també els drets dels concilis provincials i dels metropolitans.
- " 6. Disposa que es respectin els drets i privilegis del bisbe d'Alexandria en les províncies eclesiàstiques d'Egipte, Líbia i Pentàpolis, sobretot el dret de consagrar els metropolitans i bisbes sufraganis amb consentiment de llurs arquebisbes.
- " 7. Confirma els privilegis reconeguts per antiga tradició al bisbe de Jerusalem.
- " 8. Contra el rigorisme excessiu dels *purs* o novacians, prescriu que siguin admesos a l'Església els lapses en temps de persecució, si fan penitència.
- " 9. Determina els crims que inhabiliten per a ésser clergue i enlairat a l'episcopat.
- " 10. Si és ordenat conscientment o inconscient algun lapse, serà privat de l'exercici de l'orde.
- " 11. Prescriu dos, tres o set anys de penitència i exclusió del Sacrifici, als lapses en la persecució de Licini, si no els foren confiscats els béns.
- " 12. Els reincidents no han d'ésser novament admesos sense llàgrimes i penitències.
- " 13. No s'ha de negar el Viàtic als lapses penedits.
- " 14. Prescriu el temps que ha de durar el catecumenat.
- " 15. Prohibeix als eclesiàstics emigrar de l'església en què foren ordenats.
- " 16. Els obliga a residir en llurs diòcesis sota pena d'excomunió si infringeixen aqueix cànon.
- " 17. Reprova en els clergues la usura i l'avarícia.

- " 18. Prohibeix als diaques donar la comunió als preveres i combregar abans que els bisbes, sota pena de suspensió.
- " 19. Les diaconesses, no essent ordenades, han d'ésser comptades entre els laics. Parla també dels *paulinistes*, o partidaris de Pau de Samosata, bisbe d'Antioquia l'any 260 i destituït per un Concili l'any 269. Si es converteix un paulinista, se li ha de preguntar el Símbol, per conèixer si fos vàlid el primer baptisme. En cas negatiu, que sigui batejat. La raó és perquè donaven un sentit herètic al nom del Fill i de l'Esperit Sant, corrompent substancialment la forma del baptisme.
- " 20. Contra l'abús de pregar sempre drets prescriu que preguin agenollats, excepció feta del temps pasqual.